

In memoriam – Vladimír Čermák (1929–2004)

Ve středu 21. července 2004 ve věku nedožitých 75 let zemřel Prof. JUDr. Vladimír Čermák, brněnský filosof, politolog a právník, emeritní profesor Masarykovy univerzity a v letech 1993–2003 soudce Ústavního soudu České republiky.

Vladimír Čermák se narodil roku 1929 v Čechyni na Vyškovsku, dětství prožil v brněnských Maloměřicích. V rodině (otec byl zedník, Čermákovými slovy „dělnický aristokrat“) vládla svobodomyšlná, nicméně náboženským cítěním definovaná atmosféra, ctící československou republiku a osobu T. G. Masaryka. Během gymnazijních studií v období okupace se začal zajímat o filosofii a také o hudbu. Poté, co vzhledem k únorovým událostem roku 1948 sešlo z jeho úmyslu studovat pražskou Vysokou školu politickou, přihlásil se na právnickou fakultu v Brně. Po studiu, které nakonec dokončil v Praze, nastoupil v roce 1952 jako právní čekatel u Krajského soudu v Brně. Tím začal jeho soukromý, iluzemi o reformovatelnosti komunismu nedotčený boj s totalitní mocí, projevující se permanentními spory s funkcionáři KSČ a mající za následek mj. časté změny působišť. V roce 1975 nakonec na vlastní žádost prostředí soudů opustil a nastoupil jako podnikový právník s cílem věnovat maximum času tvůrčímu psaní. Výsledkem soustředěné práce byl spis *Otázka demokracie*, který navzdory řadě peripetií dokončil v roce 1988.

Po listopadu 1989 Vladimír Čermák, přes závažné zdravotní problémy, vystoupil z dosavadní vynucené anonymity. Na začátku devadesátých let zahájil cykly přednášek nejprve na Filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (od r. 1990) a následně na brněnské Janáčkově akademii múzických umění. Roku 1991 se na FF MU habilitoval, byl jmenován vedoucím nově založené katedry politologie a roku 1994 profesorem filosofie. Akademickou dráhu ovšem opět přerušil, neboť byl v červenci 1993 jmenován soudcem Ústavního soudu České republiky. Nadále však působil jako člen Vědecké rady Filosofické fakulty MU v Brně a jako předseda oborové rady politologie na Fakultě sociálních studií MU v Brně.

V oblasti českých sociálních věd představoval prof. Čermák zcela mimořádnou osobnost. Jeho přínos a zásluhy, navzdory jeho nedlouhé profesionální akademické dráze, přesahují rámec jediné humanitní nauky a zahrnují právo, filosofii a politickou vědu. Čermákovi se totiž podařilo zprostředkovat českému prostředí řadu témat a iniciovat nemálo společenskovedních debat; ať již články v odborných či popularizačních periodících, nebo též výnosy z pozice ústavního soudce. Přesto, chceme-li jej vnímat jako osobitý symbol procesu obnovení humanitních disciplín v českých zemích po roce 1989, vyvstávají zde určité otázky.

Vědecky je totiž pověst Vladimíra Čermáka spjata především s jeho monumentální *Otázkou demokracie*, v podstatě pěti samostatnými monografiemi (1. Demokracie a totalitarismus; 2. Člověk; 3. Společnost a stát; 4. Hodnoty, normy a instituce; 5. Funkce demokracie). Text,

čítající takřka dva tisíce stran, podává svébytné svědectví o možnostech nezávislého myšlení v podmínkách komunistické diktatury. Zároveň ovšem, s ohledem na peripetie s edicí tohoto díla a především jeho rozpolcené a pouze fragmentární přijetí tuzemskou odbornou veřejností, odhaluje i některé limity procesu obrozování společenských věd v českém prostředí. Způsobila nepřiznané rozpaky nad Čermákovou životní prací náročnost celého díla, myšlenková, kompoziční a v neposlední řadě stylistická a jazyková? Nebo se na nich podepsala nebývalá maxima výzvy, kterou Vladimír Čermák postavil před každého čtenáře nejen ve smyslu intelektuálním, nýbrž především z pozice mravní autority, nerezignující vedle odbornosti ani na aktivní, a přitom uměřený přístup ke každodennímu společenskému dění? A jakou roli v tomto ohledu sehrál fakt, že prof. Čermákovi bylo zcela cizí jakékoli elitářství a tudíž vždy stál stranou hlavních intelektuálních proudů, nepřislušel ke kterékoli vlivové skupině a netěšil se mediálnímu zájmu?

V každém případě Otázka demokracie jako „kompéndium politického myšlení od Platóna až po současnost“ dokládá naprosto výjimečnou Čermákovu obeznamenost s fungováním demokracie a jejími filosofickými předpoklady. Základem jeho přístupu k problému demokracie bylo přesvědčení, že se jedná o fenomén, překračující pouhou technologickou rovinu hledání funkčního uspořádání mocenských vztahů uvnitř politického subsystému společnosti. Demokracie v Čermákově pojetí představuje způsob lidské existence a mravního vnímání skutečnosti, náhled na svět a na člověka, tedy reflexi lidské přirozenosti. Ač nepostrádající étos, demokracie vyjadřuje především „to, co člověk je, nikoli, čím by měl být“. Je založena na pro Čermáka samozřejmé ambivalenci zájmů a sil, držících konstrukci společnosti, a na vědomí permanentní souvztažnosti projevů lidské přirozenosti s konkrétní podobou existujících sociálních struktur a vazeb.

Čermákův originální, vnitřně koherentní sociálně filosofický systém tak funguje jako univerzální nástroj pro výklad společenské a politické reality. A v Otázce demokracie máme v rukou dílo, vzorově definující normativně orientovaná společenskovědní studia jako výrazný teoreticko-metodologický proud české politické vědy. Připomeňme přitom paradox, že brněnská politologická škola, řada jejíchž představitelů se k V. Čermákovi otevřeně hlásí (mj. viz kniha Rozhovory s Vladimírem Čermákem P. Fialy a F. Mikše), preferovala a preferuje spíše empiricko-analytické přístupy ke zkoumání politiky.

Čermákův nesporný intelektuální vliv je nicméně, mj. i s ohledem na výše naznačené otázky, namísto dokumentovat i dalšími skutečnostmi: např. jeho aktivní účastí na dění v brněnském filozofickém podzemí, především pak autorstvím hry Hostina filosofů, kterou napsal v roce 1988 jako součást experimentální inscenace Divadla Na provázku a HaDivadla Rozrazil (O demokracii). Tento legendární text, po jistou dobu připisovaný Václavu Havlovi, kongeniálním způsobem, propojujícím odbornou erudici s estetickým zážitkem, nabídl českému publiku analýzu pojmů pravda, svoboda, rovnost, spravedlnost a demokracie. Díky Čermákovi k nám promlouvá svět antických filosofů a řeckých dramát moderně, a zároveň realisticky a vyváženě.

Své odborné i mravní přesvědčení pak Vladimír Čermák naplňoval i v prostředí justice. V pozici soudce Ústavního soudu měl jedinečnou (a jím hojně využívanou, viz rozhodnutí týkající se tzv. Benešových dekretů či rekonstrukce volebního systému) možnost posuzovat proměny české společnosti a příležitost „vykládat“ aktuální aplikaci norem; tedy v podstatě právo

tvořit. Čermák, v souladu se svými teoretickými východisky, chápal právo nikoli pouze v úzkém pozitivistickém rámci. Podle něj je právo přirozeně závislé na existujícím hodnotovém modelu, na vědomí, že existují „oblasti, které se normování vymykají“, na vazbě na povinnost a odpovědnost. Viz odůvodnění nálezu Ústavního soudu ČR z roku 1995 z Čermákova pera: „Lidský svět může být zachován jen tehdy, jestliže v něm každý ponese svůj díl odpovědnosti, díl, který za něj nikdo nemůže převzít.“

A právě s vědomím tohoto kréda je nutno vnímat prof. JUDr. Vladimíra Čermáka nejen jako jedinečnou postavu českých sociálních věd a jednoho z nejvýznamnějších českých politických myslitelů minulého století, ale také, ne-li především, jako výjimečného člověka, statečného a zásadového, a zároveň skromného a pokorného. Vladimír Čermák, který byl pro přínos právní vědě oceněn Randovou cenou, kterému byla udělena Cena města Brna za společenské vědy za rok 1999 a jenž byl v červnu tohoto roku navržen na udělení čestného doktorátu Masarykovy univerzity, byl osobností, která může pro své odborné, profesní a morální kvality sloužit jako vzor v pravém významu tohoto slova.

Jan Holzer